

ПЯТЫ КІРАЎНІК УРАДА САВЕЦКАЙ БЕЛАРУСІ

*Н*ямногія ведаюць, што горад Барысаў і Барысаўскі раён далі Беларусі трох прэм'ер-міністраў, кіраўнікоў урада БССР. Гэта Язэп (Юсіф) Адамовіч (1924—1927), Апанас Кавалёў (1937—1938) і Мікалай Аўхімовіч (1956—1959).

Расказу пра першага.

Яго папярэднікамі на пасадзе кіраўнікоў урада Савецкай Беларусі былі Зміцер Жылуновіч, Аляксандр Мяснікоў, Вікенцій Міцкевіч-Капсукас (Літоўска-Беларускай ССР) і Аляксандр Чарвякоў.

13 сакавіка 1924 года адкрыўся VI (надзвычайны) Усебеларускі з'езд Саветаў, які заканадаўча аформіў узбудаванне БССР. З'езд размежаваў пасады Старшыні ЦВК БССР і Старшыні СНК БССР, якія ў 1920—1924 гадах адначасова займаў Аляксандр Чарвякоў. Ён застаўся на пасадзе старшыні ЦВК рэспублікі. Старшынёй жа Савета Народных Камісараў БССР выбралі Язэпа Адамовіча, якому споўнілася толькі 27 гадоў. Але камсамольцы называлі яго «дзядзькам Язэпам».

Яго жонка Соф'я Шамардзіна сцвярджала, што ён нарадзіўся ў Мінску. Гэта памылка. На самай справе ён з'явіўся на свет 7 студзеня 1897 года ў Барысаве. Бацька Язэпа — Аляксандр Іванавіч, рабочы высокай кваліфікацыі, працаваў па найме мадэльшчыкам на кафельных заводах і гліняна-пасудных фабрыках у Мінску, на фабрыках у Нова-Барысаве, Тыфлісе і ў беларускім мястэчку Крупках. Як успаміналі дзеці, гэта быў, відаць, вельмі таленавіты чалавек, які сам ствараў мастацкія мадэлі і нават скульптурныя партрэты. Па сваім часе — чалавек адукаваны. З'яўляўся актыўным удзельнікам рэвалюцыйных падзей 1905—1907 гадоў. Таму ў Барысаве жыў пад наглядам паліцэйскіх і жандарскіх органаў.

Ужо з дванаццаці гадоў Язэп ідзе на Барысаўскую гліняна-пасудную фабрыку, дзе працаваў яго бацька. Там юнак рана адчуў усю цяжкасць эксплуатацыі дзяцей. Акрамя Нова-Барысава (гліняна-пасуднай і запалкавай фабрыкі «Бярэзіна»), працаваў на фабрыках Мінска, Крупак, Тыфліса. Адбывалася гэта летам, а зімой вучыўся і такім чынам скончыў царкоўнапрыходскую школу.

Старэйшы брат Язэпа Уладзімір Аляксандравіч стаў камандзірам дывізіі Чырвонай Арміі, генерал-маёрам. Памёр у 1961 годзе.

У 1915 годзе Язэпа Адамовіча мабілізавалі ў армію, удзельнічаў у Першай сусветнай вайне на Паўднёва-Заходнім і Румынскім франтах. Яму было прысвоена званне старшага унтэр-афіцэра. За мужнасць і гераізм узнагародзілі ордэнамі Святога Георгія чацвёртай, трэцяй і другой ступеней.

Акрамя таго прымаў актыўны ўдзел у рабоце рэвалюцыйных гурткоў і ў 1916 годзе становіцца членам РСДРП.

У канцы 1916 года быў паранены і накіраваны на лячэнне ў Харкаў. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі Адамовіча выбралі членам палкавога камітэта 310-га Шацкага палка, Харкаўскага Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў.

За рэвалюцыйную дзейнасць па прыгавору ваеннага суда Язэп Аляксандравіч быў пасланы на Румынскі фронт, дзе вёў балышавіцкую прапаганду.

Пасля ліпеньскай дэманстрацыі ў 1917 годзе ў Петраградзе Адамовіч вяртаецца на радзіму і ўступае ў 121-ы пяхотны полк. У гэтым палку знаёміцца і хутка збліжаецца з Аляксандрам Мясніковым і з іншымі рэвалюцыянерамі, выбіраецца ў гарадскі савет і працуе там ужо з бальшавікамі.

З верасня 1917 года Адамовіча перавялі ў каманду разведчыкаў 3-й батарэі 105-й артылерыйскай брыгады 11-й арміі Паўднёва-Заходняга фронту. У снежні 1917-га Адамовіч прыехаў у Барысаў і быў выбраны сакратаром павятовага выканкама, устанавіўшага савецкую ўладу ў родным Барысаве. Са студзеня 1918 года становіцца членам РКП(б).

У сувязі з наступленнем нямецкіх войск з невялікай групай узброеных рабочых пакінуў Барысаў і праз некаторы час апынуўся ў Смаленску, дзе прымаў актыўны ўдзел у рабоце штаба Чырвонай гвардыі і арганізоўваў розныя атрады Чырвонай гвардыі.

Летам 1918 года абласны рэвалюцыйны камітэт у Смаленску вылучае Язэпа Аляксандравіча на пасаду памочніка начальніка гарнізона і каменданта горада, а праз кароткі час — начальніка гарнізона Смаленска і губернскага ваеннага камісара. З верасня 1918 года ён — ваенны камісар Магілёўскай губерні і Лепельскага павета.

Менавіта пад кіраўніцтвам Адамовіча праводзілася падаўленне контррэвалюцыйных паўстанняў: сялянскага (кулацкага) Жыгалава, паўстання ў Дзямідаўскім павеце, антыбальшавіцкага выступлення 24—29 сакавіка 1919 года (паўстанне Стракапытава), у Гомельскай губерні, Бранскага паўстання канца 1919 года.

Па ўсіх правілах вайсковай стратэгіі і тактыкі пад яго кіраўніцтвам была распрацавана і ажыццёўлена аперацыя па знішчэнні стракапытаўцаў, якія ўзнялі кантррэвалюцыйны мяцеж у Гомелі. Жлобінскі атрад, ваенным камісарам якога быў Язэп Адамовіч, размясціўся непдалёк ад чыгуначнай станцыі Уза. Адсюль ён накіраваўся ў Гомель. Задача заключалася ў тым, каб прымусіць мяцежнікаў адступаць на Навазыбкаў. Бліскуча задуманая аперацыя закончылася выдатна. Мяцежнікі папалі ў расстаўленую пастку і склалі зброю. Умела павёў сабе Адамовіч і ў маі 1919 года, калі ў Горацкім павеце пачалі дзейнічаць бандыты.

Пасля вызвалення Беларусі ад польскіх інтэрвентаў ён стаў членам Мінскай губернскай парттройкі (В. Кнорын, Я. Адамовіч, А. Чарвякоў), Мінскага губернскага ВРК, ваенным камісарам Мінскай губерні, народным камісарам па ваенных справах БССР, членам Ваенна-рэвалюцыйнага камітэта БССР, начальнікам Мінскага гарнізона.

У канцы верасня 1920 года ў Чырвоную Армію было накіравана 68 тысяч чалавек, з іх каля 8 тысяч камандзіраў. За паспяховае правядзенне ваенна-мабілізацыйнай работы Адамовіча ўзнагародзілі залатым гадзіннікам, а пазней і імянай зброяй.

У 1929 годзе ў артыкуле «Как прогнали из Белоруссии польских панов» ён нагадваў:

«[...] Редактор газеты «Звезда» и член Литовско-Белорусского Центрального Комитета тов. Кнорин сообщил мне, что решением Литовско-Белорусского ЦК намечена будущая губернская парттройка в составе Кнорина, Червякова и меня.

[...] Немедленно сгруппировали основное ядро будущей власти в Белоруссии, направляемся эшелонами к Борисову. Войска двигались вперед, а мы вслед за ними на подводах быстро добрались к Минску. Армия наша в это время была уже далеко за Минском и двигалась на запад.

Мы осматриваем Минск. Город очень изменился. Всюду разрушение, следы пожаров, в многих местах они еще не утихают. Очень много разрушенных домов, строений, мостов.

Все это говорит нам, что нас ждет большая организационная работа.

Быстро организовали Военно-Революционный комитет, в который вошла выделенная тройка. Заседания комитета проходили почти каждый день.

[...] Мы ищем, мобилизуем все местные силы, отбираем лучшие части из партизанских отрядов и организовываем власть. Тут же мы укрепляем Красную Армию, которая идет вперед, спешно проводим мобилизацию бывшего командного состава, бывших офицеров, и в то же время призываем рабочих и крестьян стать в ряды Красной Армии.

[...] К этому времени в Минске насчитывалось человек 30—40 большевиков, которые концентрировались вокруг партийной тройки; решено оформить Минскую партийную организацию».

Пасля заканчэння Грамадзянскай вайны, Адамовіч, як і раней, заставаўся на ваеннай рабоце. Ён быў начальнікам гарнізона Мінска, наркамам па ваенных справах Беларусі, членам Рэўваенсавета войск Магілёўскага і Мінскага раёнаў, камандуючым часцей асабага прызначэння рэспублікі.

У іншых крыніцах яго апошняга пасада назывецца так: «старшыня надзвычайнай камісіі па барацьбе з бандытызмам». Менавіта Язэп Аляксандравіч веў энергічную барацьбу з бандыцкімі атрадамі, якія ў вялікай колькасці перакідваліся на тэрыторыю Беларусі з Польшчы.

З 1921 года Я. А. Адамовіч займаў пасаду наркама ўнутраных спраў, быў выбраны намеснікам ЦВК і СНК БССР.

З 1922 года Язэп Аляксандравіч слухач Маскоўскай ваеннай акадэміі. Адамовіч прыняў удзел у падрыхтоўчай рабоце па стварэнні СССР, уваходзіў у склад беларускай дэлегацыі на X Усерасійскім з'ездзе Саветаў, удзельнічаў у рабоце I з'езда Саветаў СССР.

У лютым 1924 года Адамовіч увайшоў у склад Часовага Беларускага Бюро ЦК РКП(б) па ўзбуйненні тэрыторыі БССР, з'яўляўся ўпаўнаважаным СНК БССР па далучэнні Віцебскай вобласці да Беларускай ССР.

У сакавіку 1924 года УЦВК прыняў пастанову аб узбуйненні БССР і аб перадачы ёй шэрагу павеатаў Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губерняў.

З 17 сакавіка 1924 года Язэп Аляксандравіч узначаліў Савет Народных Камісараў БССР. У 1924—1925 гадах ён быў членам Рэўваенсавета СССР.

З імем Адамовіча звязаны многія поспехі ў сацыяльна-эканамічным і культурным развіцці Беларусі ў 1924—1927 гадах.

Гэта аднаўленне абутковай фабрыкі ў Мінску (лістапад 1924 года), адкрыццё электрастанцыі ў Шклове (18 сакавіка 1925-га), арганізацыя Беларускага саюза саматужна-прамысловай кааперацыі (снежань 1925-га), выпуск першых у Беларусі такарных станкоў на Мінскім заводзе «Энергія», заснаванне Бярэзінскага дзяржаўнага запаведніка (30 студзеня 1925 года), правядзенне I Усебеларускага з'езда сялянскіх і батрацкаў у Мінску, I з'езда інжынерна-тэхнічных, эканамічных працаўнікоў і аграномаў БССР, заснаванне ў Мінску Беларускай кніжнай палаты, выданне педагагічнага часопіса «Асвета» (чэрвень 1924 года), часопісаў «Беларуская медычная думка», «Беларуская работніца і сялянка» (лістапад 1925 года), «Беларускі піянер», «Советское строительство Белорусской Советской Социалистической Республики», «Плут» — органа Народнага камісарыята земляробства БССР (студзень 1925 года), «Наш край» (кастрычнік 1925-га), заснаванне выдавецтва «Навука і тэхніка» (1924), устаўленне ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга БССР — вышэйшай узнагароды рэспублікі ў 1924—1933 гадах, адкрыццё Аб'яднанай Беларускай ваеннай школы імя М. Калініна (1 лістапада 1924 года), Віцебскага ветэрынарнага інстытута (4 лістапада 1924 года), Мінскага музычнага тэхнікума (кастрычнік 1924-га). З'явілася пастанова СНК БССР аб прысваенні звання «Народны паэт Беларусі» Янку Купалу і Якубу Коласу. Адбылася першая перадача Беларускай шырокаважышчальнай радыёстанцыі РВ-10 імя Саўнаркама БССР (15 лістапада 1925 года).

У гістарычнай літаратуры сцвярджаецца, што «бацькамі беларусізацыі» былі Аляксандр Чарвякоў, Усевалад Ігнатоўскі і Антон Баліцкі. На вялікі жаль, на сённяшні дзень замоўчваецца той факт, што вялікую працу па беларусізацыі праводзіў Старшыня СНК БССР Адамовіч, які фактычна стаў ля вытокаў правядзення гэтай палітыкі ў рэспубліцы.

Яшчэ 5 лютага 1921 года сесія ЦВК БССР па яго ініцыятыве звярнулася да культурных работнікаў — ураджэнцаў Беларусі з заклікам вярнуцца для працы па яе нацыянальна-культурным адраджэнні.

У фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь захоўваецца гэты каштоўны і цікавы дакумент. Прывядзём яго фрагменты:

«...Товарищи! Одной из величайших задач, которые стоят перед нами, является задача народного просвещения. Нам нужно почти из ничего создать для трудящихся масс всех национальностей Белоруссии сеть школ, детских домов, садов, библиотек, клубов, изб-читален. Нужно поставить широко политико-просветительную работу среди взрослых, построить систему профессионально-технического образования, создать университет, развить работу в области искусства. И всё строить в большом, широком масштабе не для панов, буржуазии и их приспешников, а для широких масс, для крестьянства, для пролетариата.

В тесной связи с задачами просвещения стоит вопрос о работе на всех местных языках Белоруссии, каковыми постановлением ЦИК Белоруссии признаны языки белорусский, русский, еврейский и польский. В особенно трудных условиях находится работа на языке белорусском. Польские паны и ксендзы насильственно навязывали белорусскому крестьянину польский язык, а царские чиновники и попы занимались насильственной русификацией. Развитие белорусской культуры было задержано. И теперь в той части Белоруссии, которая осталась за кордоном, идёт насильственная колонизация. Диктатура пролетариата открывает свободный путь для культурного развития тех народов, культура которых в буржуазном строе угнеталась и преследовалась. Белорусский трудовой народ может теперь свободно строить свою культуру на родном языке. ЦИК Советов Белоруссии, подтвердив равноправие всех местных языков Республики, предписал Наркомпросу Белоруссии в своей работе исходить из неуклонной перспективы планомерного и постепенного перехода тех учреждений, где учатся и воспитываются дети-белорусы, на материнский белорусский язык. В связи с этим принимается ряд мер по подготовке работников просвещения, могущих вести свою работу на белорусском языке по изданию и приобретению книг и учебников и по выработке терминологии. Такие же меры будут приняты по отношению к работе на других местных языках — еврейском и польском.

Нужны сотни, тысячи культурных работников, связанных с краем, знающих его природу, хозяйство, историю, языки и в то же время могущих принять участие в коммунистическом строительстве. Но острее всего ощущается нужда в работниках, могущих работать на языке белорусском. ЦИК Белоруссии постановил принять меры к возвращению культурных работников и ассигновать средства на выдачу подъёмных возвращающимся.

Товарищи — уроженцы Белоруссии: ученые, литераторы, школьные, дошкольные работники, вообще культурные деятели!

Ваша освобожденная родина зовет вас к себе, она призывает вас приложить свою руку, вооруженную опытом советской культурной работы, к ее возрождению. Мы не обещаем вам покуда более благоприятных условий, чем в центре, лучших пайков и более высоких ставок. Может быть, Вам придется в первое время терпеть нужду, неудобства и лишения, но рвущиеся к свету трудовые массы Белоруссии не забудут тех, кто пожелает стать участниками в их великом творчестве, помочь им выковать светлый меч их новой культуры. Не смущайтесь те, кто недостаточно владеет белорусским языком. Здесь среди

белорусского крестьянства вы вспомните этот язык вашего детства и научитесь ему, если у вас будет настоящее желание.

Совнарком РСФСР разрешил нам обратиться к вам с этим воззванием. Он выразил согласие на перевод культурных работников, уроженцев Белоруссии, по ходатайствам Наркомпроса Белоруссии в его распоряжение. Лица, желающие этим воспользоваться, должны сообщить о себе в Наркомпрос Белоруссии, который и примет меры к их откомандированию. При этом необходимо указывать место службы, педагогический и общественный стаж, родной язык, на каком языке может работать, состав семьи, а также партийность.

Мы верим, товарищи, что обращенный к вам призыв трудовых масс Белоруссии не останется без ответа.

Зам. Председателя ЦИК ССРБ И. Адамович

Зам. наркомпроса Белоруссии М. Фрумкина

Секретарь ЦИК ССРБ В. Ашмарин».

У 1921—1927-я гг. Язэп Адамовіч разам са сваі саратнікамі Чарвяковым, Баліцкім, Янкам Купалам неаднарозова прыязджаў у многія населеныя пункты, дзе растлумачваў мэты і задачы беларусізацыі і садзейнічаў рэалізацыі гэтай палітыкі. Так, у артыкуле старшыні ЦВК БССР Чарвякова «У паездцы па Аршаншчыне», які быў апублікаваны 26—28 мая 1926 года ў газеце «Савецкая Беларусь», гаворыцца: «Аршаншчына пастаралася паказаць мне і прыехаўшым у Оршу тт. Адамовічу, Баліцкаму, Янку Купалу свае дасягненні ў развіцці беларускай культуры. Мы чулі добры хор студэнтаў рабфака, які добра выконваў беларускія песні, чулі вершы маладнякоўцаў, прычым некаторыя вельмі ўдалыя як па змесце, так і па форме, добра выкананыя два акты п'есы «Чырвоныя кветкі Беларусі».

Пяты кіраўнік СНК БССР Адамовіч, заняты вялікімі і адказнымі дзяржаўнымі справамі, знаходзіў час, каб схіліцца над новай кніжкай беларускіх паэтаў, адгукнуцца артыкулам на творчасць «Маладняка». Ён бачыў, як дужэлі, набіралі сілу паэтычныя крылы маладнякоўцаў, усё большай вядомасцю карысталіся творы Міхася Чарота, Алеся Дудара, Міхася Зарэцкага, Уладзіміра Дубоўкі, Андрэя Александровіча і іншых. Вітаючы маладыя таленты, Адамовіч пісаў, што «Маладняк» праявіў сябе як вялікая сіла, якая ідзе ў нагу з пралетарскай рэвалюцыяй, звязаўшы з ёю творчасць».

Усё гэта радавала, натхняла.

У лютым 1927 года III сесія ЦВК СССР, заслухаўшы справаздачу Урада Беларусі, адзначыла, што ў рэспубліцы настойліва і паслядоўна ажыццяўляецца гаспадарчае будаўніцтва, ёсць вялікія дасягненні ў вырашэнні пытанняў нацыянальнага і культурнага развіцця.

Па дакладзе Адамовіча была прынята пастанова ажыццяўляць фінансаванне прамысловага будаўніцтва ў такім памеры, каб яно адбывалася ўзмоцненымі тэмпамі, а ўсе водна-меліяратыўныя работы фінансаваць па агульнасаюзным бюджэце. БССР даваўся грашовы сельскагаспадарчы крэдыт. Уводзіўся льготны тарыф на перавозку матэрыялаў для жыллёвага будаўніцтва з іншых рэспублік.

У фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь мне ўдалося знайсці вельмі цікавы дакумент. Гаворка ідзе аб пратаколе пасяджэння камісіі па правярцы ведаў па беларускай мове супрацоўнікаў СНК БССР ад 7 кастрычніка 1926 года. Старшыня СНК БССР Адамовіч аказаўся адным з васьмі лепшых знаўцаў беларускай мовы. Прывяду вытрымку з гэтага пратакола:

«Слухалі: Разгляд матэрыялаў праверкі ведаў па беларускай мове супрацоўнікаў СНК БССР.

Пастанавілі: а) лічыць, што тт. Адамовіч, Мароз, Цвікевіч, Гуткоўскі, Карповіч, Парэчын, Масейчык і Прышчэпчык беларускую мову ведаюць добра (8 чал. — 25 %)...

Старшыня камісіі Будзін

*Сябры камісіі: Шаўко, Вілянстовіч, Мароз, Левін
Сакратар Няхай*

Памянёных таварышаў ад праверкі ведаў беларускай мовы вызваліць».

Гісторыя Інстытута беларускай культуры непарыўна звязана з імем намесніка Старшыні СНК БССР, а затым і Старшыні СНК БССР Адамовіча.

25 ліпеня 1924 года Старшыня Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР Чарвякоў, Старшыня Савета Народных Камісараў БССР Адамовіч і за сакратара ЦВК Ігнатоўскі падпісалі «Палажэнне аб Інстытуце беларускай культуры».

Вялікую цікавасць для чытачоў «Полымя», асабліва для тых, хто хоча болей і глыбей ведаць гісторыю Інбелкульты, уяўляе пратакол № 38 пасяджэння Савета Народных Камісараў БССР ад 8 кастрычніка 1924 года. Пазнаёмся з некаторымі пунктамі гэтага дакумента:

*«Слушалі доклад о деятельности Института белорусской культуры (тт. Ба-
лицкий и Некрашевич)*

Постановили:

Совет Народных Комисаров постановляет:

1. *Адзначаць, што Інстытут беларускай культуры за кароткі час свайго існавання і пры невялікіх дзяржаўных сродках правёў выдатную і разнастайную навукова-культурную працу.*

2. *Прызнаць, што ў звязку з пашырэннем БССР і з практычным правядзеннем нацыянальнае палітыкі Інстытут беларускае культуры павінен мець асабліва важнае дзяржаўнае і палітычнае значэнне.*

3. *Прапанаваць Народнаму камісарыяту асветы ў звязку з новымі заданнямі Інстытуту беларускае культуры рэарганізаваць яго ў пастаянную вышэйшую навукова-даследчую ўстанову тыпу Акадэміі навук, установу, якая павінна заняцца сістэматычнай і планавай апрацоўкай пытанняў навукі і культуры, датычных БССР.*

4. *Даручыць Народнаму Камісарыяту асветы папоўніць склад Інстытута беларускае культуры кваліфікаванымі навуковымі працаўнікамі і ўтварыць адпаведныя ўмовы для іх працы.*

6. *У звязку з пашырэннем працы Інстытута беларускае культуры, прапанаваць Менскаму акруговаму саўняючаму камітэту перадаць Інстытуту беларускае культуры ў пастаяннае яго ўладанне дом № 21 па Рэвалюцыйнай вул. з флігелем і іншымі надворнымі будынкамі.*

7. *Адпусціць адначасна на рамонт дому і належнае абсталяванне Інстытуту беларускае культуры 15 000 руб. з рэзервнага фонду СНК.*

*Председатель Совнаркома
Управляющий делами
Секретарь*

*И. Адамович
Зубович
(прозвища не пазначана)».*

Выключную ролю ў гісторыі Інбелкульты адыграла пастанова ЦВК і СНК БССР «Аб рэарганізацыі Інстытута беларускае культуры» ад 12 лютага 1926 года. Ініцыятарамі гэтай пастановы былі Чарвякоў і Адамовіч. Дакумент вылучаў Інбелкульт як самастойную ўстанову непасрэдна пры Савеце Народных Камісараў.

10 ліпеня 1926 года СНК БССР па дакладзе Інбелкульты прыняў рашэнне «лічыць неабходным з 1926/27 акадэмічнага года надаць Інстытуту беларускай культуры напрамак у бок паступовага пераўтварэння яго ў Беларускаю Акадэмію Навук».

Амаль усю вясну (сакавік, красавік, пачатак мая) 1927 года Адамовіч прымаў актыўны ўдзел у падрыхтоўцы Статута Інстытута беларускай культуры, які быў зацверджаны СНК БССР пасля яго ад'езду з Беларусі ў Маскву, у ЦК УКП(б), а дакладней 29 чэрвеня 1927 года. Гэты дакумент быў падпісаны ўжо новым кіраўніком урада БССР М. Галадзедам.

Да сённяшняга часу ў гістарычнай літаратуры не раскрыта роля Адамовіча ў першым і другім узбуйненні БССР.

Заканадаўчае афармленне вяртання ўсходнебеларускіх тэрыторый пачалося з пастановы Прэзідыума ЦВК РСФСР ад 4 лютага 1924 года «О передаче Белоруссии районов с преобладающим белорусским населением».

У той жа дзень было прынята яшчэ адно рашэнне, якое датычылася БССР. Палітбюро ЦК РКП(б) пастанавіла стварыць Часовае беларускае бюро ЦК РКП(б) — часовы кіруючы орган Кампартыі Беларусі, які павінен выконваць функцыі Цэнтральнага Бюро КП(б)Б і ствараўся для правядзення арганізацыйных і палітычных мерапрыемстваў, звязаных з вяртаннем усходнебеларускіх тэрыторый.

У склад Часовага беларускага бюро ўвайшлі 12 чалавек. Для аператыўнага кіраўніцтва справам быў створаны і дзейнічаў Прэзідыум Часовага беларускага бюро ў складзе А. Асаткіна-Уладзімірскага (сакратар), Я. Адамовіча, А. Чарвякова (члены ўрада), В. Багучкага (загадчык арганізацыйна-інструктарскага аддзела) і В. Дзяцякаў (загадчык агітацыйна-прапагандысцкага аддзела).

Галоўным напрамкам дзейнасці Часовага бюро з'яўлялася стварэнне ўмоў для своечасовага завяршэння работы па далучэнні ўсходніх тэрыторый да БССР. 11 лютага 1924 года пастановай СНК БССР была створана камісія па прыёмцы ўпамянутых у пастанове Прэзідыума ЦВК тэрыторый. У склад камісіі, якая мела права выносіць рашэнні непасрэдна ад імя СНК БССР, увайшлі наркам фінансаў БССР Талуціс, старшыня ВСНГ Карпешын, старшыня Мінгарвыканкама С. Карп, старшыня Цэнтралбелсаюза Н. Кац, член Мінгарвыканкама А. Славінскі, а таксама Пятровіч. Узначаліў яе наркам па ваенных справах БССР Я. Адамовіч.

Шчыра кажучы, не ўсе жыхары тэрыторый, якія далучаліся, падтрымлівалі гэта. Сваё незадавальненне ўключэннем у склад Беларускай Савецкай Рэспублікі выказвалі служачыя ўстаноў, якія трапілі пад скарачэнне. Значная частка небеларускай інтэлігенцыі, партыйных і савецкіх работнікаў, служачых праяўлялі заклапочанасць у сувязі з неабходнасцю вывучэння беларускай мовы. Каб пераканаць насельніцтва ў неабходнасці далучэння беларускіх зямель і вывучэння беларускай мовы, кіраўніцтву БССР прыходзілася праводзіць актыўную растлумачальную работу.

Вось на што звярнуў увагу Старшыня СНК БССР Адамовіч у сваім выступленні ў Магілёве: «Изучать материнский язык может и должен каждый работник нашей страны. Если мы это не сделаем, мы не решим национального вопроса...»

Язэп Аляксандравіч прыняў актыўны ўдзел у другім узбуйненні Беларусі ў 1926 годзе. Для правядзення пастановы пленума ЦК КП(б)Б у жыццё і каардынацыі ўсёй работы была выдзелена тройка ў складзе першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі А. Крыніцкага, старшыні СНК БССР Я. Адамовіча і Старшыні Дзяржплана БССР С. Карпа.

У сувязі з тым, што члены Палітбюро ЦК УКП(б) разышліся ў поглядах на межы БССР і супраць пашырэння рэспублікі выступіла моцная апазіцыя ў губернях, Палітбюро ЦК УКП(б) па прапанове Старшыні Саўнаркама СССР А. Рыкава вырашыла для дадатковага вывучэння гэтага пытання стварыць спецыяльную камісію ў складзе В. Молатава, А. Енукідзе, С. Касіёра і М. Кісялёва. У яе рабоце таксама павінны былі прымаць удзел прадстаўнікі Беларусі А. Крыніцкі і Я. Адамовіч.

12 лістапада 1926 года бюро ЦК КП(б)Б пастанавіла: «Прасіць ЦК КП(б)Б паставіць у Палітбюро 18 лістапада пытанне аб мяжы БССР. Далей адкладваць... немагчыма. Прасіць тав. Сталіна прыняць дэлегацыю ЦК КП(б)Б у складзе таварышаў Крыніцкага, Галадзеда, Чарвякова, Адамовіча, Бейліна і Карпа ў Палітбюро, пажадана, 17 лістапада».

Настойлівасць кіраўніцтва БССР, узмоцненая ўнутры- і знешнепалітычнымі аргументамі, дала пэўныя вынікі. 18 лістапада 1926 года Палітбюро ЦК УКП(б), разгледзеўшы высновы камісіі, працаваўшай у Гомельскай губерні, і довады

ЦК КП(б)Б, пастанавіла «считать доказанным белорусский характер населения Гомельского и Речицкого уездов и признать необходимым присоединение отмеченных уездов к БССР».

6 снежня 1926 года прэзідыум УЦВК прыняў афіцыйную пастанову «О присоединении к БССР Гомельского и Речицкого уездов».

Такім чынам, намаганні кіраўніцтва БССР, у тым ліку і Старшыні СНК БССР Адамовіча, аб далучэнні гэтых двух паветаў аказаліся паспяховымі. Уключэнне Гомельскага і Рэчыцкага паветаў у склад БССР, у выніку якога тэрыторыя рэспублікі павялічылася яшчэ на 15 722 кв.км, а насельніцтва — на 649 тысяч чалавек, стала значнай падзеяй у палітычным, эканамічным і культурным жыцці Беларускай ССР.

На пачатак 1927 года тэрыторыя БССР налічвала 126 311 кв. км з насельніцтвам каля 5 млн. чалавек, 80 % якога складалі беларусы.

У той жа час не з усімі думкамі Язэпа Аляксандравіча, на мой погляд, можна пагадзіцца. Так, у інфармацыйным бюлетэні СНК БССР у лютым 1926 года ў парадку абмеркавання быў апублікаваны яго артыкул «Нужны ли нам окружающие газеты?», у якім абмяркоўваліся задачы прэсы і характар яе развіцця. Аўтар недвухсэнсоўна канстатаваў: задача прэсы, «як сродку, арганізуючага масы, зводзіцца да таго, каб перадаваць мільёнам працоўных лозунгі і ідэі нашай партыі і нашай дзяржавы, укараніць культуру ў шырокія масы».

Язэп Адамовіч лічыў, што для ўзмацнення ўплыву партыі трэба пакінуць у рэспубліцы толькі цэнтральныя газеты, якія лягчэй кантраляваць. Гэта дасць магчымасць «дабіцца хутчэй ажыццяўлення асноўнай задачы — уцягнуць шырокія масы працоўных у будаўнічую работу, аб'яднаць іх у адно цэлае, калектыўна думачае, калектыўна абмяркоўвае, калектыўна рашае пытанні і калектыўна будуючае нашу сацыялістычную дзяржаву». Такія патрабаванні старшыня СНК БССР абгрунтаваў тым, «што ў той час, калі мы праз газету павінны кіраваць усёй дзяржавай, даючы праз яе патрэбныя лозунгі, размаўлячы праз яе з рабочымі і сялянамі, высвятляецца, што нашых газет шырокія масы насельніцтва не чытаюць».

Імя Язэпа Адамовіча ў той час стала вядома не толькі жыхарам нашай рэспублікі, але ўсяго Савецкага Саюза. Аб аўтарытэце яго гаворыць той факт, што ён у 1920—1922 гадах выбіраўся ў склад ЦБ КП(б)Б, а ў 1924—1927 гадах быў членам ЦК і Бюро ЦК КП(б)Б. У 6-томнай «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» і 18-томнай «Беларускай энцыклапедыі» сцвярджаецца, што Язэп Аляксандравіч быў членам ЦК і Бюро ЦК КП(б)Б толькі ў 1924 годзе. Гэта памылка. На самай справе гэта адносіцца да 1924—1927 гг. Акрамя таго, Адамовіч з'яўляўся членам ЦВК СССР і членам Прэзідыума ЦВК БССР у 1920—1922-м, 1924—1927 гадах.

У той жа час, да 1927 года, рэзка абвастрыліся адносіны паміж старшынёй Савета Народных Камісараў БССР Адамовічам і першым сакратаром ЦК КП(б)Б Крыніцкім, які ўзначальваў Кампартыю Беларусі з верасня 1924 года. «Партыйны правадыр» хацеў, каб усе яго распараджэнні выконваліся беспярэчна, часта выклікаў Адамовіча да сябе ў кабінет. Язэп Аляксандравіч не жадаў слепа павінавацца і патрабаваў да сябе павагі, як да кіраўніка Урада рэспублікі, члена Бюро ЦК Кампартыі Беларусі, члена ЦВК СССР.

Чуткі аб гэтым дайшлі да Масквы. Пытаннем заняўся асабіста Сталін. Крыніцкага выклікалі ў ЦК ВКП(б). Было вырашана абмеркаваць дадзенае пытанне на партыйным пленуме камуністаў Беларусі, які адбыўся 4 мая 1927 года. З дакладам «Аб рабоце бюро ЦК КП(б)Б і ўзаемаадносінах, якія склаліся ў кіруючай вярхушцы бюро» выступіў сакратар ЦК УКП(б) С. Касіёр. Абмеркаванне праходзіла бурна, думкі былі розныя. Адны выступоўцы занялі бок «партыйнага правадыра», другія абаранялі кіраўніка ўрада. Пытанне вырашылася вызваленнем Крыніцкага і Адамовіча ад работы. Абодва былі «адкамандзіраваны» ў распараджэнне ЦК УКП(б), які вырашыў іх лёс. Але калі для Крыніцкага прызначэнне загадчыкам

адзела агітацыі і прапаганды ЦК ВКП(б) стала павышэннем, то гэтага нельга сказаць аб новай пасадзе Я. Адамовіча. Кіраўнік урада БССР стаў старшынёй праўлення аднаго з галаўкаў — Галоўцукартрэста СССР і членам прэзідыума ВСНГ (Вышэйшага савета народнай гаспадаркі СССР).

З сумам і вялікім жалем пакідаў Язэп Аляксандравіч родную Беларусь. Пасля аб'яднанага пасяджэння Саўнаркама БССР і Прэзідыума дзяржаўнай планавай камісіі з удзелам старшынь акруговых выканкамаў 7 мая 1927 года Адамовіч развітаўся з саратнікамі і саслужыўцамі, падзякаваў за зладжаную работу, выказаў упэўненасць у тым, што і ў далейшым яна «будзе ісці па правільным шляху». Аднак для самога Язэпа Аляксандравіча гэты «правільны шлях» аказаўся небяспечным трагічнымі вынікамі.

Даручаная ў Маскве работа была новай і складанай, але адданы дзяржаўны дзеяч упарта ўзяўся за яе. Адамовіч прыслухоўваўся да меркаванняў падначаленых, унікаў у фінансавыя і гаспадарчыя пытанні. І справа рухалася. Будаваліся новыя заводы па перапрацоўцы цукру, наладжваліся цесныя сувязі з калгасамі і саўгасамі.

У канцы 1920-х — пачатку 1930-х гадоў у краіне пачала фарміравацца камандна-адміністрацыйная сістэма кіравання народнай гаспадаркай. Гэта выклікала незадаволенасць і раздражненне Адамовіча, які больш схіляўся да эканамічных метадаў. Пачаліся сутычкі з партыйным кіраўніцтвам.

У 1932 годзе кар'ера Адамовіча рэзка пайшла ўніз. Без усякіх тлумачэнняў яго здымаюць з кіруючых пасадаў і прызначаюць начальнікам будаўніцтва першага на Далёкім Усходзе цукровага завода, які знаходзіўся ў горадзе Нікольск-Усурыйску, перайменаваным у 1935 годзе ў Варашылаў.

Язэп Аляксандравіч не губляў сувязі з Беларуссю. Ён атрымліваў беларускія газеты, перапісваўся з сябрамі. Для яго было сапраўдным святам, калі заязджалі землякі — камандуючы войскамі Забайкальскай ваеннай акругі Б. Гарбачоў, загадчык сельгасадзела Далёкаўсходняга крайкама ВКП(б) І. Васілевіч. Тады ён адводзіў душу ў гутарках і ўспамінах.

Аднойчы ў час паездкі па краі Адамовіч натрапіў на старую беларускую вёску, жыхары якой некалі перасяліліся на Далёкі Усход у пошуках зямлі. Ён быў прыемна здзіўлены, што людзі захавалі родную мову, абрады і звычаі, беларускае адзенне.

Чытачоў часопіса «Польмя» цікавіць адказ на пытанне: «А якім чалавекам быў Язэп Адамовіч?»

Многія партыйныя і савецкія дзеячы БССР, а таксама і савецкія военачальнікі згадвалі выдатныя чалавечыя якасці Язэпа Аляксандравіча — яго прастату, адсутнасць высакамернасці, добразычлівасць, гуманізм, гасціннасць і ветлівасць.

А цяпер дамо слова Соф'і Шамардзіной — не толькі жонцы Адамовіча, але адначасова і старшыні Галоўпалітпрасвета Наркамасветы БССР:

«Адамовіч быў самабытна таленавітым чалавекам, рабочым самародкам. Ён вучыўся шляхам самаадукацыі і добра знаў цану ведам, глыбока паважваў навуку. З пашанай ставіўся да інтэлігенцыі, якая пайшла за Савецкай уладай.

Яшчэ ў 1921—1922 гг. рускую літаратуру ён ведаў хрэстаматыйна. У 1922 годзе, памятаю, упершыню прачытаў «Барышню-сялянку» Пушкіна, але ўжо захапляўся паэзіяй Пушкіна, Лермантава. Паступова ўцягваўся ў пастаяннае чытанне мастацкай літаратуры. Яно стала яго патрэбай. Яшчэ некалькі год — і гэта ўжо чалавек шырока эрудзіраваны ў пытаннях не толькі рускай, але і класічнай замежнай літаратуры. Ён любіў Гейнэ, Беранжэ. Чытаў з алоўкам у руцэ. Захаваўся экзэмпляр «Вайны і міру» Л. Талстога з мноствам паметаў Язэпа Аляксандравіча. Яму быў даступны «Фауст» Гётэ не рамантычным сюжэтам, асэнсам гэтаўскай філасофіі. Уважліва сачыў Адамовіч таксама і за савецкай літаратурай.

У 1922 годзе Беларусь прыняла шмат дзяцей з Паволжска, дзе быў вялікі голад. Адамовіч дапамагаў уладкоўваць дзяцей. Ім была аддадзена частка будынка, дзе размяшчаліся 81-я пяхотныя курсы. Нават свой імяны гадзіннік Язэп Аляксандравіч здаў у фонд галадаючым...

Каля Адамовіча заўсёды была моладзь, якую ён любіў і якая гарнула да яго.

Любоў да жыцця, да людзей — гэта арганічная якасць Язэпа, яна заўсёды выклікала ў адказ любоў, дружбу, давер.

Варта адзначыць яго прынцыповасць у ацэнцы асобных з'яў культурнага развіцця БССР, у прыватнасці, беларускай літаратуры, яго адносіны да асобных беларускіх пісьменнікаў — і маладых, і старых. Мне помняцца і адносіны да яго — ужо ў Маскве — Маякоўскага. Маякоўскі напісаў на кнізе «Цудоўнаму Іосіфу Аляксандравічу — Маякоўскі». На кніжнай паліцы Адамовіча захаваліся і да гэтага часу кніжкі Новікава-Прыбоя з цёплымі сяброўскімі надпісамі, Сяргея Трацякова, Лідзіі Сейфулінай, Цішкі Гартнага, Якуба Коласа і Янкі Купалы.

З любоўю сачыў Язэп Аляксандравіч за творчым ростам таленавітых маладнякоўцаў. Яны яго таксама любілі. Дастаткова прывесці надпіс на зборніку вершаў «Прозалаць» Андрэя Александровіча: «Язэпу Адамовічу, аднаму з лепшых таварышоў маладняку, дарую прозалаць сваёй паэзіі».

Цікавыя выказванні Адамовіча аб літаратуры наогул, аб беларускай у прыватнасці. «Нататкі аб «Маладняку» і літаратуры» чытаюцца яшчэ і цяпер. І ў гэтых нататках, і ў размовах з пісьменнікамі, і ў выступленнях перад аўдыторыяй ён не раз гаварыў пра Янку Купалу, Якуба Коласа, Цішку Гартнага, Міхася Чарота, Дубоўку. Але і недахопы нашай літаратуры не замоўчваў і ў гэтай сувязі правільна ставіў пытанне аб літаратурнай крытыцы. Ставячыся з належнай увагай да старых пісьменнікаў, ён гаварыў аб значэнні літаратурнага аб'яднання «Маладняк»: «...Маладняк — гэта дзеці Кастрычніка...», «...Калі б Чарот не вывучаў грамадзянскай вайны, ён не даў бы нам «Босых на вогнішчы», калі б Чарот не ведаў жыцця беларускага селяніна і беларускага яўрэя, ён не мог бы напісаць сваёй паэмы «Карчма», калі б ён не ведаў партызанскай барацьбы беларускіх сялян і рабочых — ён не напісаў бы «Свінапаса», калі б ён не ведаў ролі жанчын у гэтай барацьбе — ён не напісаў бы паэмы «Марына»...» Апрача Чарота, «Маладняк» даў Зарэцкага, Дудара, Дубоўку, Александровіча, Кузьму Чорнага, Крапіву і інш. За гэтыя тры гады «Маладняк» праявіў сябе як вялікая сіла, якая ідзе ў ногу з пралетарскай рэвалюцыяй, звязаўшы з ёю творчасць...

У сваім адступленні мне хацелася б сказаць і аб песні ў жыцці Язэпа. Ён часта ўспамінаў і спяваў песні, якія чуў у дзяцінстве, — напрыклад — «Трансвааль, Трансвааль, страна моя, ты вся горишь в огне»...

З асаблівай асалодай слухаў Адамовіч оперы «Югеній Анегін» і «Князь Ігар».

Часта наведваў Язэп Аляксандравіч рабочыя вечарынікі. Яго абавязкова запрашалі на святы, то на запалкавую, то на шпалерную фабрыкі, дзе ён спяваў і танцаваў з дзяўчатамі «Лявоніху», польку. Дамоў ён звычайна вяртаўся з пакуначкам, дзе быў святочны пачастунак — нельга адмовіцца, гаспадары могуць накрыўдзіцца!..

Любіў Язэп і звычайную барацьбу — дужаўся то з Славінскім (кульгавы, а дужы), то з Ольскім. У 1926 годзе, калі прыехаў у Мінск Падвойскі, яны наладзілі цэлае спартоўнае па бегу. У 1926 годзе (ці можа ў 1927-м) разам з братам Уладзімірам Язэп у час адпачынку праехаў вярхом на кані ад Мінска да Масквы за вельмі кароткі час і гэтым здзівіў нават Тухачэўскага. (Дарэчы, абодва — і Адамовіч, і Тухачэўскі — любілі барацьбу і ў Маскве часта дужаліся.)

Фізічныя практыкаванні і работа дастаўлялі Язэпу здаровае задавальненне. Ветэран трох рэвалюцый у Беларусі Абрам Рыгоровіч Бейлін, цяпер персанальны пенсіянер, успамінае, як старшыня Саўнаркома Адамовіч насіў дрывы на кватэру

Бейліных. «Чую, нехта цяжка падымаецца раніцай па лесвіцы, стукае ў дзверы — а гэта Язэп з аханкай дроў» (Шамардзіна, С. Старонкі з біяграфіі Язэпа Адамовіча. Польша, 1966. № 4).

У 1936-м Язэп Аляксандравіч быў адкамандзіраваны на «край свету» — Камчатку, дзе ўзначаліў рыбапрамысловае акцыянернае аб'яднанне.

Пасля забойства С. Кірава 1 снежня 1934 года ў краіне пачалася хваля масавых рэпрэсій. Былі арыштаваны і асуджаны многія саратнікі і саслужыўцы Адамовіча. Насцярожанасць, недавер, варожасць да сябе адчуваў і Язэп Аляксандравіч. Ён выдатна разумеў, што над яго галавой згушчаюцца хмары. Ведаў — рыхтуецца яшчэ адна расправа.

Не дачакаўшыся горшага, ён вырашыў правесці «разведку боем» — сабраўся паехаць у сталіцу, каб даведацца, што яго чакае. Родным сказаў, што яго выклікаюць у Маскву.

Цягнік, якім ехаў Язэп Аляксандравіч, адправіўся з Уладзівастока 21 красавіка 1937 года. Настрой у яго быў змрочны. А на наступны дзень — 22 красавіка ў вагоне раздаўся выстрал. Язэп Адамовіч застрэліўся з імяннага маўзера, уласнай рукой паставіўшы апошнюю кропку ў сваёй «вогненнай» біяграфіі.

Яму ішоў толькі сорок першы год — столькі, колькі было блізкім яму людзям Міхаілу Фрунзе і Аляксандру Мяснікову.

Амаль праз 80 гадоў пасля трагічнай смерці Адамовіча вельмі цяжка ўстанавіць прычыны такой трагічнай канчыны. Існуе некалькі версій яго гібелі. Магчыма, меркаваў, што яму не пазбегнуць арышту і пакутлівых катаванняў, а таму палічыў за лепшае ўніжэнню і пакутам імгненную смерць. Магчыма, да пачуцця безвыходнасці, якое адчуваў апошнім часам, дадаліся нейкія сямейныя перажыванні. А можа, гэта быў пратэст супраць той чорнай сілы, якая ўсё далей уводзіла яго ў бок ад «вернага шляху ў светлае будучае».

Імем Язэпа Адамовіча названа вуліца на яго радзіме — у Барысаве. У Барысавіцкім краязнаўчым музеі яму прысвечаны асобны стэнд.

Вельмі шкада, што памяць аб гэтым унікальным чалавеку не ўвекавечана ў Мінску і іншых населеных пунктах Рэспублікі Беларусь.

